

До спеціалізованої вченої ради
Сумського державного
університету 55.051.01
Міністерства освіти і науки України

ВІДГУК

офіційного опонента доктора економічних наук, професора

Хлобистова Євгена Володимировича

на дисертаційну роботу Чечель Анни Олександрівни
за темою «Теоретико-методологічні засади еколого-економічного розвитку
та ревіталізації промислових вугільних територій»,
представленої на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук
за спеціальністю 08.00.06 – економіка природокористування та охорони
навколишнього середовища

1. Актуальність теми дисертаційної роботи.

У дисертації показано, що сфера економічних процесів природокористування та охорони навколишнього середовища є складним просторовим соціально-економічно-екологічним утворенням, що функціонує у рамках цілісного національного господарського комплексу країни у рамках відносно відокремлених територіальних підсистем. Розвиток регіональних промислових ринків характеризує розвиток національної економіки в Україні в цілому та обумовлює темпи техногенного навантаження в промислових та постіндустріальних регіонах.

Світовий досвід показує, що сталий розвиток людства можливий лише в умовах формування соціально-екологічної відповідальності за природокористування у рамках трансформаційних економічних процесів, які демонструють пріоритетність екологічних технологій у майбутньому. Це пов'язано з тенденціями до інтеграції національної економіки України у європейське та світове господарство, що викликано різними об'єктивними потребами суспільства. Обслуговування цих потреб і складатиме вимоги до розвитку окремих галузей.

Дослідженнями було обґрунтовано необхідність удосконалення економічних механізмів управління раціональним природокористуванням в Україні, що має сприяти підвищенню ефективності діяльності кожного господарюючого суб'єкту, виходячи з принципів відкритого доступу до

природних, інформаційно-фінансових та матеріально-технічних ресурсів, сприяння конкурентній боротьбі на підставі підвищення якості та державної гарантованості реалізації політики найсприятливішого інвестиційного клімату у напрямку впровадження ресурсозбережних, екологічно чистих та безвідходних технологій.

Тому актуальність теми полягає у доцільності, можливості та необхідності вивчення економічних питань природокористування з урахуванням особливостей розвитку територій, а саме промислових вугільних територій, як одного з пріоритетних напрямків інтенсифікації економічних процесів у національному господарстві України.

2. Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертація виконана відповідно до плану науково-дослідної роботи Донецького державного університету управління Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, зокрема, за темами: «Удосконалення державних механізмів екологізації економіки та суспільства» (номер держреєстрації 0110U003044) та «Соціально-економічний розвиток підприємств та галузей національної економіки: механізми і методи управління та регулювання» (номер держреєстрації 0111U006423), а також науково-дослідної роботи «Формування методики екологічної оцінки промислових вугільних територій» у рамках господарського договору № 2/5 від 17.05.13, у межах яких автором науково обґрунтовано доцільність та перспективи впровадження комплексного інноваційного підходу у стратегічному плануванні еколого-економічного розвитку промислових вугільних територій через усунення дисбалансу розвитку регіонів з урахуванням екологічної складової, раціоналізації природокористування та ревіталізації постіндустріальних територій шляхом удосконалення державних цільових програм соціально-економічного розвитку, поширення екологічного страхування природокористування, екологізації виробництва тощо. Інформаційною базою дисертаційного дослідження є законодавчі та нормативно-правові акти з питань реалізації податкової політики в Україні, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, статистичні матеріали Держкомстату України, також використовувались монографічні видання та статті зарубіжних і вітчизняних вчених.

3. Наукова новизна, теоретична і практична значущість дисертації, обґрунтованість її положень та висновків.

Результати поданого у роботі дослідження вносять певну частку до вирішення проблем пов'язаних з розробкою нових підходів до формування умов сталого розвитку, особливо на промислових територіях.

Задачі, поставлені та вирішені в дисертації, є достатніми для досягнення мети дослідження, яка полягає в розробці шляхів розвитку теоретичних положень та розробці науково-методичних і практичних рекомендацій щодо формування комплексного підходу еколого-економічного розвитку та ревіталізації промислових вугільних територій за допомогою інноваційних технологічних й організаційно-економічних перетворень.

Автором запропоновано комплексний підхід до стратегічного управління та планування еколого-економічного розвитку промислових вугільних територій, що поєднує інноваційні підходи екологізації промислових та ревіталізації постіндустріальних територій, а також переходу до господарювання в умовах сталого розвитку, а саме: створення (оновлення) кадастру забруднених ділянок (паспорту території); створення системи прозорості еколого-економічної інформації; завчасна інтеграція інвесторів інноваційних екологічних та природоохоронних проектів; формування ефективних механізмів соціально-економічної відповідальності за природокористування; посилення (створення) коопераційних зв'язків і вдосконалення повноважень місцевих органів управління в сфері природоохоронної діяльності; а також визначено поетапність реалізації інноваційних проектів ревіталізації забруднених територій;

Дисертантом визначено концептуальні основи екологізації соціально-економічного розвитку в контексті питань природокористування та ревіталізації промислових територій, а саме в аспекті «цілепокладання - інструменти екологізації» визначено напрямки та методи екологізації за системними рівнями, а також класифіковано принципи, процеси та етапи ревіталізації вугільних промислових територій та запропоновано науково-методичний підхід до оцінки наслідків техногенного забруднення на гірничих підприємствах та навколишніх територіях за показниками еколого-економічного розвитку, а саме відносних показників оцінки забруднення навколишнього природного середовища (показник повноти використання водних ресурсів, показник незамкнутості циклів використання водних ресурсів, показник екстернального впливу виробництва на атмосферу), індикаторів ефективності використання фінансових інструментів в рамках природоохоронної діяльності та раціоналізації природокористування (показник фінансування індустріальної ревіталізації підприємствами, показник частки екологічних санкцій, показник екологічної витратності виробництва в обсязі реалізованої продукції тощо), ефекту «декаплінгу».

В теоретичному плані автор розкриває підходи до формування цілісної системи управління природокористуванням в Україні, що полягають в

узагальненні наукових поглядів на передумови формування орієнтаційних парадигм діалектики сталого розвитку як основи теоретико-методологічних засад еколого-економічного розвитку; визначенні сутності поняття «промислова вугільна територія» як об'єкту сталого соціально-економічного розвитку, що трактується як площа адміністративного розподілу природно-ресурсного потенціалу, де розташовано виробничі фонди і відходи виробництва вугільних підприємств, що є користувачами природних ресурсів та потенційними джерелами техногенного навантаження і екологічної небезпеки; а також визначенні методичного підходу до програмно-цільового планування раціоналізації природокористування та ревіталізації промислових вугільних територій, що на відміну від існуючих мають враховувати еколого-економічні умови і фактори екологізації діяльності гірничих підприємств.

У роботі удосконалено науково-методичний підхід інституціонального забезпечення процесів екологізації розвитку продуктивних, активізації природоохоронної діяльності на промислових територіях та впровадження міжнародних екологічних стандартів на підприємствах, що на відміну від існуючих базується на методах адміністративного та ринкового впливу на суб'єктів господарювання, діяльність яких пов'язана з погіршенням стану навколишнього середовища; удосконалено організаційно-економічні та адміністративні механізми управління у сфері природокористування, охорони навколишнього середовища та забезпечення екологічної безпеки на промислових вугільних територіях, удосконалення яких пропонується з урахуванням техногенних наслідків діяльності гірничих підприємств та особливостей та екологічного оподаткування в ринкових умовах господарювання.

А також визначено науково-методичні підходи до економіко-математичної оцінки інноваційних проектів еколого-орієнтованого регіонального розвитку, що на відміну від існуючих базується на використанні показника еколого-економічної ємності інноваційного проекту; оцінки ефективності природокористування, що на відміну від існуючих базується на показнику рентабельності природного капіталу за умови забезпечення екологічної безпеки соціально-економічного розвитку території, а також методичні положення щодо стратегічного бюджетування екологічних витрат на території промислових регіонів, що на відміну від існуючих передбачає оцінку значущості кожного заходу стратегії для фінансування екологічних витрат на основі показників їх економіко-екологічної доцільності.

4. Загальна оцінка змісту дисертаційної роботи.

В дисертації визначено та розкрито передумови, умови та тенденції розвитку еколого-економічних відносин, що виникають між природокористувачами і суб'єктами територіального управління з приводу еколого-орієнтованого розвитку та ревіталізації промислових вугільних територій, окреслено шляхи удосконалення економічних механізмів в сфері природокористування та охорони навколишнього середовища.

Зроблено висновок, що саме на сучасному етапі одним з найважливіших аспектів розвитку людства є зміна уявлень про діалектику еколого-економічного розвитку, яка розглянута в роботі як основоположний принцип сучасного екологічного знання, акцентовано увагу на такій її властивості як розвиток, що означає перехід однієї якості в іншу з метою формування нових систем, нових типів організації, які виростають з попередніх їм систем, де суб'єктом відповідальності в сфері природокористування, яким за визначенням Йоханнесбурзької декларації зі сталого розвитку 2012 року стає все людство в цілому, здатне відповідати перед живими і майбутніми поколіннями людей за сталий розвиток цивілізації. (стор. 16-36).

Автором запропоновано трактування поняття «промислова вугільна територія», під якою пропонується розуміти об'єкт сталого соціально-економічного розвитку, що трактується як площа адміністративного розподілу природно-ресурсного потенціалу, де розташовано виробничі фонди і відходи виробництва вугільних підприємств, що є користувачами природних ресурсів та потенційними джерелами техногенного навантаження і екологічної небезпеки. (стор. 36-46).

Належної уваги отримало дослідження концептуальних основ екологізації соціально-економічного розвитку в аспекті питань природокористування та особливості використання підходів ревіталізації на вітчизняних промислових вугільних територіях, що у роботі трактується, як складний, багатосторонній процес вдосконалення та покращення виробничо-технічних, соціальних, економічних і екологічних характеристик промислових вугільних територій через технологічне оновлення та організаційно-економічні перетворення, результатом яких є соціально-еколого-економічне ефективне використання таких територій, скорочення обсягу викидів в атмосферу і відходів, зменшення негативного впливу на природне середовище (стор. 46-74).

Проаналізовано еколого-економічний стан промислових вугільних територій Донецької області, де основним джерелом екологічного

забруднення визначено наслідки діяльності промислових підприємств. (стор.76-115). Запропоновано підхід до оцінки техногенного забруднення на гірничих підприємствах та навколишніх територіях за показниками еколого-економічного розвитку, а саме відносних показників оцінки забруднення навколишнього природного середовища, індикаторів ефективності використання фінансових інструментів в рамках природоохоронної діяльності та раціоналізації природокористування (стор. 116-125)., ефекту «декаплінгу» (стор. 126-133).

Сформовано науково-методичний підхід інституціонального забезпечення процесів екологізації розвитку продуктивних сил, активізації природоохоронної діяльності на промислових територіях та впровадження міжнародних екологічних стандартів на підприємствах, що базуються на методах адміністративного та ринкового впливу на суб'єктів господарювання, діяльність яких пов'язана з погіршенням стану навколишнього середовища (стор. 136-156).

Обґрунтовано ефективність застосування програмно-цільового планування для раціоналізації природокористування та ревіталізації промислових територій, досліджено принципи, фактори та умови екологізації вугільної промисловості та з'ясовано форми організації відносин, способи утворення цільових ресурсних фондів, а також можливості використання цієї інформації при створенні регіонального бюджету. Проаналізовано етапи створення імітаційної моделі в рамках цільової програми розвитку (стор. 157-177).

Обґрунтовано доцільність використання концепції ресурсних моделі управління природокористуванням у промислових регіонах, де під ресурсним циклом розуміється сукупність перетворень і просторових переміщень речовин природи у процесі їх освоєння, здобичі, переробки, споживання і кінцевого повернення у природу після використання. Визначено, що особливо актуальною вона може стати для специфічних, унікальних природних систем, до яких належать промислові вугільні території (стор. 203-236)

Розроблено структурно-функціональну схему взаємодії учасників процесів регіонального еколого-економічного розвитку, де має здійснюватися адаптація режиму управління через корегування стратегій природокористування і/або через природоохоронну політику та оподаткування - завдяки нарощуванню природоохоронного потенціалу та систему стандартів природокористування, що розглядається як сукупність

організаційно-економічних методів управління процесами природоохоронної діяльності (стор. 257-284).

Автором запропоновано шляхи удосконалення науково-методичні підходи до еколого-економічної оцінки інноваційних проектів (стор. 289-302) та модель комплексної еколого-економічної оцінки ефективності природокористування за величиною рентабельності природного капіталу, що запропоновано визначати як відношення прибутку від реалізації продукції з вугілля і вуглевідходів, за винятком природно-ресурсних платежів, до вартості залученого в процес вуглевидобування природного капіталу (стор. 302-306), а також запропоновано коефіцієнти оцінки та вирівнювання еколого-економічного дисбалансу розвитку регіонів у рамках моделі вирівнювання еколого-економічного дисбалансу розвитку регіонів (стор. 306-318).

Суттєвим досягненням дисертаційного дослідження є запропонований автором комплексний підхід до формування стратегії їх ревіталізації, яка у залежності від існуючих господарських зв'язків між підприємствами на промисловій території дозволяє обрати шлях ревіталізації, що відповідає особливостям, а також сформовано послідовність етапів реалізації проектів ревіталізації забруднених територій, який являє собою сукупність етапів ревіталізації забруднених ділянок, які реалізуються послідовно, починаючи зі збору та аналізу історичних відомостей про територію, її структуру, особливості, обґрунтування дослідницьких процедур (стор. 323-352) та методичний підхід до стратегічного бюджетування екологічних витрат в промислових регіонах, що заснована на експертній оцінці різноманітних стратегій з точки зору їх причетності до природоохоронної діяльності та ревіталізації промислових регіонів (стор. 352-365).

5. Відповідність роботи встановленим вимогам.

Повнота викладу в опублікованих працях підтверджена апробацією і впровадженням результатів роботи, публікацією матеріалів досліджень у відкритій пресі. По темі дисертації опубліковано 45 робіт, з яких 2 монографії, 30 статей у фахових виданнях (6 - у наукових журналах, 12 - у збірниках наукових праць, 8 - у виданнях іноземних держав та виданнях України, які включені до наукометричних баз), 13 – у матеріалах конференцій, загальним обсягом 45,4 друк.арк., особисто автору належить 41,2 друк.арк.

6. Значення для науки й народного господарства.

Розроблені у дисертації підходи, способи і отримані результати являють собою методичну базу удосконалення економічних процесів та механізмів управління в сфері природокористування та охорони навколишнього середовища, що передбачає формування цілісної системи еколого-економічного регулювання розвитку промислових галузей, обґрунтування організаційної та функціональної структури організаційно-економічного механізму регулювання розвитку промисловості, формуванні науково-методичних підходів до еколого-економічної оцінки інноваційних проектів розвитку промислових вугільних регіонів, які сформовано на основі комплексного підходу до природокористування та подолання техногенних наслідків економічного розвитку промислових та ревіталізації постіндустріальних територій.

Теоретичні розробки та методичні підходи, що сформульовані в дисертації є внеском у систему економічних знань щодо раціонального природокористування та розвитку природоохоронної діяльності в Україні.

7. Рекомендації щодо використання результатів дослідження.

Практична цінність дослідження обумовлена таким: положення дисертаційного дослідження доповнюють економічну теорію в частині нових підходів щодо раціоналізації природокористування та охорони навколишнього середовища в Україні, та особливо на промислових вугільних територіях.

Результати дисертаційного дослідження, висновки і конкретні пропозиції були частково використано управлінням екологічної безпеки виконкому Донецької міської ради (довідка № 01/33-380 від 08.10.2014р.) методичні підходи та практичні рекомендації підвищення якості соціально-екологічних показників в промислових вугільних регіонах при розробці заходів розділу «Охорона навколишнього середовища» Генерального плану розвитку м. Донецька, в частині визначення комплексу планувальних заходів загальної спрямованості щодо подолання санітарно-екологічних проблем атмосферного басейну, водних об'єктів та забруднення надр, що пов'язані з наслідками діяльності вугільної промисловості, реалізація яких сприятиме оздоровленню екологічної ситуації та поліпшенню умов життєдіяльності населення, а також у дослідженнях Донбаського регіонального відділення Міжнародної академії наук екології та безпеки життєдіяльності при розробці заходів з охорони та відновлення природних ресурсів при оздоровленні навколишнього середовища в пілотному проекті «Інноваційний регіональний розвиток в Донецькій області, як типовий модуль інноваційної трансформації і модернізації економіки старо-

промислових регіонів України на принципах міжмуніципального співробітництва», генеральним розробником якого є Донецька регіональна агломерація «Північний Донбас» (довідка № 01/14-29 від 29.05.2014р.). Окремі положення використано відділом екологічного контролю природних ресурсів Донецького регіону Державної екологічної інспекції у Донецькій області (довідка № 01/13-37 від 14.02.2013 р.) при виконанні заходів Програми науково-технічного розвитку Донецької області на період до 2020 року, затвердженої рішенням обласної ради від 22.03.2002 № 3/25-656 та впровадженні інноваційних заходів, спрямованих на сталий розвиток країни. Теоретичні розробки автора, практичні висновки та пропозиції, що впливають зі змісту дослідження, використовуються у навчально-виховному процесі Донецького державного університету управління при викладанні дисциплін «Методи інтенсифікації технологій», «Управління безпекою виробничого підприємства» та «Стратегічний менеджмент» (довідка 01/12-1255 від 19.11.2014р.).

8. Зауваження, пропозиції, дискусійні моменти дисертаційного дослідження.

Разом з тим, дисертаційна робота Чечель Анни Олександрівни має дискусійні питання та зауваження:

1. Одним з завдань, що сформульовані в дисертаційному дослідженні, є «Обґрунтувати еколого-економічну політику забезпечення сталого розвитку в контексті цільового програмування та ревіталізації промислових вугільних територій» (с.8 Дисертації). Однак, обґрунтування такої політики мало б відобразитися у структурі дисертаційної роботи. З іншого боку, доцільним була б схема формування та реалізації такої політики в Україні, яка б мала універсальний характер для всіх вугільно видобувних територій.
2. Розглядаючи сутність екологізації соціально-економічного розвитку (стор. 46-61) певної території як збалансоване вирішення соціально-економічних завдань, проблем збереження сприятливого стану довкілля і природно-ресурсного потенціалу територій з метою задовольнити життєві потреби сучасного та майбутніх поколінь та раціоналізації природокористування, було б доцільним поширити дослідженням соціальної складовою в аспекті розвитку людського та інтелектуального потенціалу певної територіальної громади. Саме на локальному рівні формування екологічної політики для ПВГ було б доцільно конкретизувати дослідження, і ці позиції мали б знайти чільне місце у підрозділі 6.2. (Формування пропозицій щодо механізму

реалізації стратегії ревіталізації ПВТ»). Це особливо актуально за часів реалізації політики децентралізації в нашій державі, зокрема, стосовно територіального управління та врядування на територіях, що відчують інтенсивне техногенне навантаження.

3. Недостатньо чітко і ґрунтовно окреслено доцільність та умови моніторингу соціально-екологічної відповідальності і не визначено, які саме процедури мають використовуватись для забезпечення практичної реалізації такого моніторингу (стор. 231-233)?
4. При узагальненні принципових ситуацій вирівнювання еколого-економічного дисбалансу (стор. 306-318) серед складових кластерного аналізу депресивних територій автору доцільно враховати індикатори рекреаційних змін, такі як наявність рекреаційних зон, доступність та якість профілактичних медичних послуг та санаторного лікування, медичне страхування, туристична активність населення тощо.
5. Вважається необхідним надати в дисертації пояснення чи відрізняються підходи до формування стратегії еколого-економічного розвитку та ревіталізації промислових вугільних територій (стор. 323-352), від таких принципів для інших видів територіального устрою.
6. У комплексних оцінках доцільно спиратися на показники, які є незалежними від інших факторів, зокрема, показник «очікувана тривалість життя» (с.325) є лише частково залежним від стану навколишнього середовища і не може сприйматись як «критерій для оптимізації рівня безпеки».

Треба відзначити що вказані недоліки не знижують практичної та теоретичної цінності дисертаційної роботи Чечель А.О.

9. Загальний висновок по дисертації.

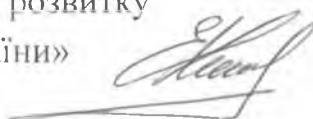
Дисертаційна робота Чечель Анни Олександрівни є закінченим самостійним дослідженням пошуку підходів рішення важливої проблеми – комплексного підходу до стратегічного управління та планування еколого-економічного розвитку промислових вугільних територій.

Положення дисертаційної роботи містять наукову новизну та мають практичну цінність. У роботі на підставі проведених досліджень отримано результати, які являють собою теоретичну та методичну базу щодо удосконалення теорії і практики економіки природокористування та охорони навколишнього середовища в аспекті управління та регулювання розвитку природоохоронної діяльності в процесі трансформаційних змін суспільстві.

В роботі виконані вимоги, що ставляться до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук; показано актуальність обраної теми; положення, висновки та рекомендації, що сформульовані в роботі, є обґрунтованими, достовірними, містять наукову новизну та готові до практичного використання у формі методичних рекомендацій. Зміст автореферату ідентичний змісту дисертації.

Виходячи з наведеного вище, можна зробити висновок, що дисертація Чечель Анни Олександрівни на тему: «Теоретико-методологічні засади еколого-економічного розвитку та ревіталізації промислових вугільних територій» і представлений автореферат повною мірою відповідають вимогам «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань», а її автор заслуговує присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.06 – економіка природокористування та охорони навколишнього середовища.

Офіційний опонент, доктор економічних наук, професор,
завідувач відділу економічних проблем
екологічної політики та сталого розвитку
Державної установи «Інститут економіки
природокористування та сталого розвитку
Національної академії наук України»

Є.В.Хлобистов

